

прыйшлі на гэтую зямлю? Каб забіваць і быць забітымі? (А. Брава, 2013) дазволілі Ларысе па-новаму ўбачыць тую трагедыю, якой абярнулася вайна для ўсіх яе ўдзельнікаў.

Жанчыну шакіруе тая незвычайная праўда, што Ганс, закаханы ў беларускую дзяўчыну Зосю, рызыкаваў сваім жыццём і папярэдзіў яе аб набліжэнні рэйду карнікаў на вёску, але гэта было дарэмна. Жыхароў вёскі ўсё роўна знайшлі паліцаі і знішчылі, а боль гэтай трагедыі даймала Ганса ўсё жыццё: *...людзі ляжалі каля хлява з расчыненымі насцеж дзвярыма ... там, дзе іх расстралялі ... так я ў апошні раз убачыў Зосю... і яе маці, і маленькага брата... вочы Зосі былі шырока адкрыты... і зусім пустыя... як неба, якое ў іх адбівалася... чорнае ад дыму... мусіць, яна нават не паспела спалохацца... ці што-тое ўспомніць... мне казалі, гэта заслуга паліцэйскага з мясцовых, ён ведаў, як прабрацца на востраў у балоце, дзе жыхары вёскі звычайна хаваліся... потым я яго ўбачыў... вёрткі, з прылізанымі валасамі і маленькімі вусікамі, выпуклымі вочкамі колеру вадкай кавы... паліваў бензінам сцены адрыны... ён і сёння стаіць перад вачыма... я пакляўся сабе што высачу яго... я не мог пакараць іх усіх, сваіх і чужых... але я мог забіць аднаго...* (А. Брава, 2013).

Урэшце рэшт былы салдат вермахта становіцца нетрадыцыйным для беларускай літаратуры ХХ ст. вобразам ворага – адзіным носьбітам сапраўдных чалавечых пачуццяў у свеце, дзе даўно ўсё перавярнулася дагары нагамі. Таму галоўная гераіня з сапраўдным хрысціянскім гуманізмам знаходзіць у сабе сілы убачыць у былым вобразе простага сямнаццацігадовага хлопца, які, як і яе продкі, стаў трагічнай ахвярай вайны і заслугоўваў даравання.

Безумоўна, А. Брава ў сваіх пошуках, з аднаго боку, ідзе ў рэчышчы агульнаеўрапейскай літаратурнай традыцыі, з другога – стварае перадумовы для маральнай і эмацыйнай палемікі ў дачыненні да неадназначнай ацэнкі ваенных падзей. Незалежна ад гэтага відавочна адно – асабістыя маральна-этычныя праблемы, якія вайна ставіць перад чалавекам, у ХХІ ст. не менш складаныя, чым праблемы самаахвярнасці ці гераічнасці. Асабліва абвостранае ў сучаснай літаратуры пачуццё небяспекі разбурэння чалавечага жыцця дазваляе зберагчы памяць аб мінулым і засцерагчы ад паўтарэння памылак.

Н. Ю. Паўлоўская

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ СПЕЦЫФІКА НАВУКОВАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ

Навуковая карціна свету – гэта сістэма прадстаўленняў пра свет, яго зместава-структурныя характарыстыкі і заканамернасці, якія «выпрацоўваюцца ў выніку сістэматызацыі і сінтэзу фундаментальных дасягненняў навукі» (У. С. Сцёпін). У якасці асобай формы тэарэтычных і практычных ведаў навуковая карціна свету функцыянуе і развіваецца пад уздзеяннем сукупнасці кагнітыўных, гістарычных, сацыякультурных, інстытуцыяналь-

ных фактараў, таму што, з аднаго боку, яна ўбірае ў сябе веды асобных навуковых дысцыплін, з другога – суадносіцца з вобразамі і сістэмай цэннасцей усяго свету.

Калі разглядаць паняцці навуковай моўнай каціны свету (НМКС) і моўнай карціны свету (МКС), то, згодна з А. А. Карнілавым, яны існуюць паралельна, уплываюць адно на адно, але прыныпова з’яўляюцца канструктамі розных відаў свядомасці. Па-першае, НМКС і МКС не супадаюць па сацыяльных функцыях: калі НМКС імкнецца да максімальнай адэкватнасці аб’ектыўнага адлюстравання свету, МКС не ставіць сваёю мэтай паказаць лагічна абгрунтаваную аб’ектыўнасць стану спраў. Наадварот, чым больш у МКС зафіксавана суб’ектыўных поглядаў на свет, тым фарміруецца багацейшая карціна свету. Па-другое, адной з галоўных задач НМКС выступае сістэматызацыя ведаў пра свет, у сваю чаргу, МКС ахоплівае і цэннасныя ўстаноўкі яе прадстаўнікоў. МКС і НМКС знаходзяцца ў суадносінах гіпагіпераніміі, паколькі першае паняцце значна шырэйшае і ўбірае ў сабе, акрамя другога, яшчэ мноства разнастайных «наіўных» сэнсаў, важных для ўспрымання і арганізацыі (канцэптуалізацыі) ведаў кожнага з этнасаў. Паняцце *наіўны* не значыць прымітыўны, паколькі яно можа адлюстроўваць і гістарычны вопыт пакаленняў, і нацыянальныя прадстаўленні народаў пра час, прастору, навакольнае асяроддзе, пачуцці, сістэму паводзін, этыку і інш.

У навуковай літаратуры сустракаецца паняцце *нацыянальнай* навуковай карціны свету як «змястоўны інварыянт навуковых ведаў, аформлены лексічнымі (удакладнім, рознаўзроўневымі. – Н. П.) сродкамі нацыянальнай мовы» (А. А. Карнілаў), хаця не ўсімі вучонымі прымаецца гэтая дэфініцыя. Лічыцца, што нацыянальная спецыфіка навуковых карцін свету адлюстравана ў тэрмінасістэмах, аднак, думаецца, асаблівасці менталітэту розных этнасаў знаходзяць адрозненні не толькі на лексічным, але і на іншых моўных узроўнях – фаналагічным, словаўтваральным, марфалагічным, сінтаксічным, дыскурсіўным.

Як асобая форма тэрэтычных ведаў НМКС рэпрэзентуе прадмет даследавання навукі згодна з пэўным этапам яе гістарычнага развіцця. Адначасова НМКС інтэгруе і сістэматызуе канкрэтныя звесткі з розных дысцыплін і абласцей, што складае план яе зместу. Акрамя гэтага, НМКС мае ўласны план выражэння – моўныя і пазамоўныя спосабы падачы разнастайных ведаў. Для карціны свету гуманітарных навук, і вузей – мовазнаўства, рэlevantнымі выступаюць як сукупнасць моўных сродкаў (абалонка), так і ўсе змястоўныя характарыстыкі моўных з’яў, адкрытыя, выяўленыя і даследаваныя вучонымі.

Найбольш наглядна навуковая філалагічная нацыянальная карціна свету рэпрэзентуецца ў падручніках, манаграфіях, граматыках па параўнальна-супастаўляльным, тыпалагічным мовазнаўстве.

Так, у навучальны працэс Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага і Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта ўкаранены вынікі параўнальна-супастаўляльнага даследавання беларускай і англійскай моў, зафік-

саванья ў дапаможніку «Метадалогія навуковага даследавання: тыпалагічны аспект» (аўтары Н. Ю. Паўлоўская, В. А. Арцёмава, В. М. Гапеева), дзе, побач з тыпалагічна агульнымі рысамі выяўлены нацыянальна-спецыфічныя характарыстыкі гэтых моў у вобласці фанетыкі, лексікі, марфалогіі, сінтаксісу. Вылучаны асаблівасці пабудовы моўных з’яў на розных узроўнях, іх карэляцыя ў сукупнасці з рэпрэзентацыяй у розных стылях і жанрах складаюць нацыянальна-ную спецыфіку навуковай моўнай карціны свету ў вобласці мовазнаўства.

Для нагляднасці і верагоднасці вынікі тыпалагічнага даследавання прадстаўлены ў табліцах, што практычна выключае ігнараванне складаных з’яў, якія не маюць у мове супастаўлення адпаведнікаў ці рэалізуюць частковую эквівалентнасць. Гэты спосаб актуалізацыі фактычнага і тэарэтычнага матэрыялу з’яўляецца найбольш затратным, патрабуе шырокай тэарэтыка-лінгвістычнай базы, дакладнага кампаратыўнага даследавання моўных фактаў, аднак менавіта такая падача выступае як аптымальная, характарызуецца доказнасцю, спрыяе прастаце ўспрымання, лепшаму асэнсаванню моўных працэсаў, выпрацоўцы навыкаў кантрастыўнага аналізу.

Дзякуючы аформленаму ў табліцы бінарнаму апісанню рознаўзроўневых беларускіх і англійскіх адзінак, чытач самастойна можа рабіць вывады пра агульныя рысы і нацыянальную спецыфіку моўных з’яў і тым самым атрымаць прадстаўленне пра адметнасць беларускай і англійскай мовазнаўчых навуковых карцін свету. У якасці прыкладу прывядзем табліцу, што раскрывае тыпалогію зычных.

Табліца

Тыпалогія зычных у беларускай і англійскай мовах

Беларуская мова	Англійская мова
Колькасць і якасць інвентару зычных	
39 зычных: [б], [б’], [в], [в’], [г], [г’], [г], [г’], [з], [з’], [д], [дз], [дз’], [ж], [дж], [й], [к], [к’], [л], [л’], [м], [м’], [н], [н’], [п], [п’], [р], [с], [с’], [т], [ў], [ф], [ф’], [х], [х’], [ц], [ц’], [ч], [ш]	24 зычныя: [p], [k], [t], [s], [f], [ʃ], [tʃ], [θ], [b], [d], [z], [ʒ], [v], [dʒ], [g], [ð], [ŋ], [m], [h], [r], [w], [n], [l], [j]
выбухныя	
[б], [б’], [п], [п’], [д], [т], [г], [г’], [к], [к’];	[p, t, k; b, d, g]
шчылінныя	
[в], [в’], [г], [г’], [ф], [ф’], [й], [х], [х’], [з], [з’], [с], [с’], [ж], [ш]	[θ], [ð], [ʃ], [ʒ], [s], [z], [h], [f], [v], [w], [r], [j], [l]
афрыкаты	
[ч], [ц], [ц’], [дж], [дз], [дз’]	[tʃ], [dʒ]
санорныя	
[м], [м’], [н], [н’], [л], [л’], [р], [ў];	[m, n, r, j, l, ŋ, h, w, j]

падоўжаныя	
[ж] [з'] [дз'] [л'] [н'] [с'] [ц'] [ч] [ш];	падоўжаныя зычныя адсутнічаюць;
адсутнічаюць	ёсць гукі [ð, θ, w, h, ŋ]
Колькасць і якасць апазіцый і карэляцый	
глухасць /звонкасць	
[б]-[п], [б']-[п'], [д]-[т], [дз]-[ц], [дз']-[ц'], [з]-[с], [з']-[с'], [ж]-[ш], [дж]-[ч], [г]-[х], [г']-[х'], [г]-[к], [г']-[к']	[p]-[b], [f]-[v], [t]-[d], [s]-[z], [k]-[g], [tʃ]-[dʒ]
палатальнасць / непалатальнасць	
[б]-[б'], [в]-[в'], [г]-[г'], [г]-[г'], [д, дз]-[дз'], [з]-[з'], [к]-[к'], [л]-[л'], [м]-[м'], [н]-[н'], [п]-[п'], [с]-[с'], [ц, т]-[ц'], [х]-[х'], [ф]-[ф']	адсутнічае
даўгата	
падоўжаныя зычныя [ж] [з'] [дз'] [л'] [н'] [с'] [ц'] [ч] [ш]: <i>насенне, галлё, падарожжа</i>	адсутнічае
Нейтралізацыя	
звонкасць / глухасць: <i>лоб</i> [лоп], <i>сад</i> [сат]	адсутнічае
Дыстрыбуцыя і частотнасць	
наяўнасць трохчленных і чатырохчленных кансанантных спалучэнняў: <i>стрэльба, пстрыкаць</i>	трохчленныя ці чатырохчленныя спалучэнні зычных нетыповыя, самыя частотныя – двухчленныя: <i>tree</i>
найбольш частотныя – дэнтальныя [т], [д], [л], [с], [з]	найбольш частотныя – альвеаларныя [t], [d], [l], [s], [z]
Функцыянальны статус	
гістарычныя чаргаванні зычных выкарыстоўваюцца для формаўтварэння: <i>рака – рацэ; нага – назе</i>	гістарычныя чаргаванні зычных выкарыстоўваюцца для словаўтварэння: <i>divide</i> (дзеяслоў) ‘дзяліць’ – <i>division</i> (назоўнік) ‘дзяленне’

З табліцы вынікае, што тыпалагічна істотнымі для дзвюх моў з'яўляюцца наяўнасць выбухных, шчылінных, афрыкат, санорных зычных; існаванне карэляцый паводле глухасці/звонкасці.

Нацыянальная спецыфіка беларускай навуковай каціны свету ў вобласці фанетыкі зычных заключаецца ў прысутнасці падоўжаных зычных, апазіцый паводле палатальнасці/непалатальнасці, нейтралізацыі паводле звонкасці/глухасці; магчымасці трохчленных і чатырохчленных кансанантных спалучэнняў. Нацыянальная спецыфіка беларускай фанетычнай карціны свету забяспечваецца таксама гістарычнымі чаргаваннямі зычных для выканання функцыі формаўтварэння. Пры гэтым сярод зычных найбольш частотнымі выступаюць беларускія дэнтальныя [т], [д], [л], [с], [з].

Нацыянальная спецыфіка англійскай навуковай каціны свету ў вобласці фанетыкі зычных заключаецца ў прысутнасці гукаў [ð], [θ], [w], [h], [ŋ]; найбольшай частотнасці двухчленных спалучэнняў зычных; немагчымасці з'яўлення зычнага [ŋ] ў пачатковай і [h] у канечнай пазіцыях. Нацыянальная спецыфіка англійскай фанетычнай карціны свету забяспечваецца гістарычнымі чаргаваннямі зычных для выканання функцыі словаўтварэння. Сярод зычных найбольш частотнымі выступаюць альвеаларныя [t], [d], [l], [s], [z].

Л. В. Первушина

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОТКРЫТИЯ АНАТОЛИЯ БЕРЁЗКИ В КОНТЕКСТЕ ПОЭЗИИ БЕЛОРУССКОЙ ДИАСПОРЫ

Творчество писателей послевоенной белорусской эмиграции представляет собой особую художественную территорию в многонациональной и мультикультурной литературе США, в которой активно развивается дискурс национального и этнического многообразия. Как относительно самостоятельное явление белорусско-американская литература утверждается лишь в 1950-е гг., становясь частью художественного пространства США, значительно обогащая американскую культуру. Она создавалась писателями, которые были признаны в Беларуси – Н. Арсеньева, Ю. Витьбич, А. Змагар, Я. Золак, М. Кавыль, Р. Крушина, М. Седнёв, Я. Юхновец, С. Ясень и др. Именно их деятельность свидетельствует о появлении белорусско-американской литературы как самостоятельного значимого явления в художественной культуре США. Она является вкладом в формирование модели культурной многообразности американского общества. Благодаря их творчеству американская художественная культура обогащается образами славянской культуры, в ней воссоздается белорусская история и культура, представлен облик современной послевоенной эмиграции.

Известно, что художественное наследие белорусских поэтов отличается белорусоцентричностью, раскрытие внутреннего мира осуществляется на основе оппозиций «свой» – «чужой», «Родина» – «чужбина», «дом» – «изгнание», присутствует стремление к сохранению родной белорусской культуры и внутренне сформированная установка писать о своей родине для соотечественников и белорусской диаспоры. Их творчество демонстрирует глубокую ностальгию по прошлому, определенную «консервацию» белорусской культуры и языка, стремление к монолингвизму. Эти факторы во многом определяют национальную и культурную самоидентификацию белорусско-американских писателей.

Анатоль Берёзка – литературный псевдоним Матвея Смаршчка (1915–2008). Он публиковал свои стихи в периодических изданиях «Заранка», «Шлях моладзі», «Калоссе», «Крыніца» (Вильнюс), был редактором журналов «Шлях моладзі», «Калоссе», «З-за плоту». Лишь небольшое число произведений было создано в Америке, куда он эмигрировал из Германии в 1948 г. после ужасов пребывания в концентрационном лагере. Мотив «молчания», вызванный к жизни биографическими данными, прямо или